
D'ON VENEN I CAP A ON VAN LES CONJUNCIONS CAUSALS?*

MANUEL PÉREZ SALDANYA

saldanya@uv.es

Universitat de València

Resum: Les subordinades causals i les conjuncions que les introdueixen són un terreny òptim per a la comparació lingüística. Les construccions causals solen admetre diverses i variades conjuncions subordinants, que procedeixen, generalment, de fonts lèxiques i gramaticals transparents: locucions amb preposicions causals, interrogatius causals, adverbis temporals i modals, etc. El seu origen, a més, condiciona els tipus de construccions causals en què apareixen i l'evolució que solen presentar. En aquest treball s'analitzen les conjuncions causals del català i es comparen amb les d'altres llengües romàniques. Específicament, ens centrem en les conjuncions formades, d'una banda, a partir d'una preposició causal i, de l'altra, a partir d'un adverbi temporal.

Paraules clau: conjuncions causals, gramaticalització, reanàlisi, llengües romàniques, estructura informativa

Abstract: Subordinate causal clauses and conjunctions that introduce them constitute an optimal field for linguistic comparison. Causal constructions usually admit diverse and varied conjunctions. These conjunctions usually come from lexical and transparent grammatical sources: locutions with causal prepositions, causal interrogative words, temporal and modal adverbs, etc. In addition, their origin constrains the types of causal constructions in which they appear and the evolution they usually show. In this work, causal conjunctions in Catalan are analyzed from a Romance perspective. Specifically, this study deals with the conjunctions derived from a causal preposition, on the one hand, and from a temporal adverb, on the other hand.

Keywords: causal conjunctions, grammaticalization, reanalysis, Romance languages, informative structure

1. INTRODUCCIÓ

En aquest treball analitzarem diversos aspectes relacionats amb les construccions causals del català i d'altres llengües romàniques. Ens centrarem, especialment, en les conjuncions que les introdueixen, en les funcions que desenvolupen, i en la seva formació i evolució. L'estudi comparatiu de les causals pot resultar interessant per diferents raons. En primer lloc, perquè en la majoria de llengües les causals poden ser introduïdes per un nombre elevat de conjuncions. Per exemple, en la *Gramàtica catalana* de Balaş, Llinàs i Santiago (2012), adreçada a estudiants romanesos del català, se citen fins a nou conjuncions causals catalanes: *perquè, ja que, com que, puix (que), car, per tal com, que, atès que, vist que*. Un cop presentades, aquests autors introdueixen una sèrie de matisos que resulten ben pertinents

---

* Aquest estudi ha estat elaborat dins el marc del projecte d'investigació «Variación y cambio lingüístico en catalán. Una aproximación diacrónica según la Lingüística de Corpus», (MICINUN, Ref. PGC2018-099399-B-100371). Agraïco a Oana Balaş i Alina Chezan els seus comentaris sobre el romanès i les versions dels exemples romanesos, i a Mário Perini els seus comentaris sobre el portuguès i els exemples portuguesos.

per als objectius didàctics de la gramàtica i diferencien les conjuncions que són més usuals en la llengua parlada (*perquè, ja que i com que*, a les quals caldria afegir *que*, que té uns usos molt específics) i les que són més aviat pròpies de la llengua escrita (la resta). Pel que fa a aquestes darreres, n'hi ha que són conjuncions arcaïques i que han estat introduïdes de nou en la llengua literària (*car o per tal com*) i n'hi ha que han perdut vitalitat i que actualment també es restringeixen als registres formals escrits (*puix (que)*). Als subordinants esmentats, s'hi podrien afegir, encara, locucions com ara *pel fet (de)*, *per raó (de)*, *a causa (de)*, que són en realitat locucions prepositives (IEC 2016: 1117-1118). Aquestes locucions poden introduir una subordinada en infinitiu (p. ex. *pel fet d'arribar tard*) o una subordinada finita encapçalada per la conjunció *que* i amb elisió de la preposició d'enllaç *de* (*pel fet que va arribar tard*).

Unes coses semblants es poden dir de qualsevol altra llengua romànica. Quant al romanès, per exemple, les gramàtiques solen citar dotze o més conjuncions causals (Asan 1963: 462-463, Constantinescu 2001: 534-536; Manea 2013: 474-479), encara que no totes són equiparables: n'hi ha que són més habituals i s'empren tant en la llengua parlada com en l'escrita (*pentru că, deoarece, dacă, fiindcă, întrucât*) o especialment en la parlada (*că*), i n'hi ha que tenen un ús més restringit i són pròpies sobretot de la llengua escrita (*căci, cum, dat fiind că, pe motiv că, pentru motivul că, din cauză că, din pricină că*).

L'estudi de les conjuncions causals també resulta interessant des d'una perspectiva comparativa perquè en certs casos les conjuncions mostren una clara tendència al canvi cíclic, o al canvi en forma d'espiral, adoptant la metàfora utilitzada per Georg von der Gabelentz i recollida per Lehmann (1995). Aquest canvi en forma d'espiral passa per tres estadis diferents: en un primer estadi, es forma la conjunció a partir de processos de gramaticalització o de lexicalització; en un segon estadi, es consolida i es desenvolupa el seu ús i, finalment, perd vitalitat i entra en decadència. Aquest darrer estadi, a més, coincideix amb l'inici d'un nou cicle i, concretament, amb la formació i el desenvolupament d'una nova conjunció que assumeix el valor de l'anterior. En català, el cas més clar de canvi en espiral es troba en les conjuncions causals d'origen temporal. Tal com s'indica en (1), la conjunció més antiga *pus* o la variant *pus que*, és desplaçada per *puix* o *puix que*, que comença a documentar-se al segle XIV. I aquesta, que s'ha mantingut fins a l'actualitat restringida a registres formals, comença a ser desplaçada per *ja que* sobretot en època contemporània.

- (1) *pus (que) > puix (que) > ja que*

Una evolució paral·lela trobem en castellà (2a) i portuguès (2b), però limitada a dues conjuncions:

- (2) a. *pues (que) > ya que*
b. *pois (que) > já que*

En català també es pot constatar aquesta renovació cíclica en el cas de les conjuncions o locucions conjuntives introduïdes per la preposició *per*. Com s'indica en (3), la locució *per ço car* és la més freqüent en els primers textos, però durant el segle XIV es fa cada vegada més habitual *per ço com* i a partir del final de l'edat mitjana augmenta l'ús de *perquè*, fins que acaba desplaçant quasi totalment les locucions amb *ço* al segle XVII.

- (3) *per ço car > per ço com > perquè*

Aquests canvis cíclics, a més, no només afecten la forma de les conjuncions sinó també, en alguns casos, la funció que desenvolupen. Pensem, per exemple, en el fragment de (4) de l'evangeli de Sant Mateu de la Vulgata, que fa referència al moment en què Jesús, caminant vora el llac o mar de Galilea, veu els germans Pere i Andreu, i indica el que feien en aquell moment.

- (4) mittentes rete in mare erant *enim* piscatores (Mateu 4:18, *Vulgata, ap. Biblia medieval*)
'tiraven les xarxes al mar, puix que eren pescadors'

Ens interessa aquí la conjunció *enim*, que introdueix una causal externa, que explica el contingut de l'oració principal i que funciona com a adjunt oracional situat en el marge dret. En la traducció d'aquest passatge, algunes llengües romàniques mostren diferències històriques significatives pel que fa a la conjunció causal emprada. Al llarg de la història del castellà, per exemple, ha estat possible l'ús de la conjunció *porque*, que té un caràcter polifuncional:

- (5) Echaban la red al mar, *porque* eran pescadores.

Però en cada període hi ha hagut també una altra conjunció que, en general, s'ha considerat més adequada per als registres formals escrits de caràcter argumentatiu, com el de l'exemple que estem analitzant. En el castellà medieval, aquesta funció s'associava fonamentalment a *ca*, i aquesta conjunció és la que trobem en la traducció de la Bíblia prealfonsina que ens ha arribat a partir dels manuscrits E8 i E6 de l'Escorial (6a) i en la traducció del segle XV (6b).

- (6) a. echauan la ret | en el mar. *ca* eran pescadores. (E8/E6 [XIII], *ap. Biblia medieval*)
b. echauan las Redes | enla mar *ca* eran pescadores ([XV], *ap. Biblia medieval*)

Al final de l'edat mitjana, la conjunció *ca* experimenta una brusca decadència i el seu ús en les causals externes de contingut és assumit generalment per la conjunció *pues*, que és la conjunció que encara trobem en diferents traduccions modernes, com la que es reproduïx en (7).

- (7) Estaban echando la red al lago, *pues* eran pescadores. (*Nueva versión internacional, ap. Biblia online*)

Aquesta conjunció, però, actualment es percep com a molt formal. Per això, si demanéssim a un estudiant de llatí que fes una versió d'aquest versicle al castellà actual, segurament optaria per la conjunció *ya que*.

- (8) Estaban echando la red en lago, *ya que* eran pescadores.

Una cosa semblant es pot dir del català. No hem pogut consultar la traducció catalana de l'evangeli de Sant Mateu, que actualment es troba en procés d'edició dins el projecte Corpus Biblicum Catalanicum. Sigui com sigui, durant l'edat mitjana, la conjunció més habitual en la funció que estem analitzant era *car*, o la variant més antiga *cor* (Pérez Saldanya & Pineda, en premsa). D'acord amb això, és previsible que una traducció medieval presentés una forma com la que es reproduïx en (9).

- (9) Tiraven lo filat al mar, *car* eren pescadors.

En canvi, en la traducció de J. Melcior Prat, datada el 1832, no s'usa *car* sinó *puix* (10a) i si demanéssim una traducció actual a un estudiant de llatí, segurament optaria per *ja que* (10b), encara que al seu professor potser li agradaria més una altra opció.

- (10) a. Tiraven lo filat al mar, *puix* eren pescadors. (*Lo Nou Testament*, traducció de J. Melcior Prat [1832], *ap. CBCat*)
b. Tiraven les xarxes al mar, *ja que* eren pescadors.

El que resulta rellevant, si mirem altres llengües romàniques, és que no totes es comporten igual ni en totes es pot rastrejar la mateixa evolució. En portuguès, per exemple, es va produir una evolució semblant pel que fa a les conjuncions *ca* i *pois*¹, paral·leles a les catalanes *car* i *puix* (*que*), respectivament. En portuguès medieval, la conjunció que més s'esqueia per a la traducció del versicle de Sant Mateu era *ca*, però en les traduccions més modernes trobem *pois* (11a). A diferència del castellà, tanmateix, no seria possible *já que*². En francès, per la seva banda, no s'ha produït una evolució semblant i s'ha mantingut l'ús de *car*, com mostren la traducció de 1744 (11b) i la més actual (11c).

- (11) a. lançavam a rede ao mar, *pois* eram pescadores. (*Bíblia Portuguesa*, ap. *Bible Hub*)
 b. [qui] jetaient leurs filets dans la mer : *car* ils étaient pêcheurs. (*La Bible*, David Martin [1744], ap. *Bible Hub*)
 c. [qu'ils] jetaient un filet dans la mer; *car* ils étaient pêcheurs. (*La Sainte Bible*, ap. *Bible Hub*)

D'acord amb el que s'ha indicat, el castellà es mostra com la llengua més innovadora i el francès com la més conservadora. El portuguès i el català també han introduït innovacions però no han anat tan lluny com el castellà o ho han fet a un ritme més lent en el cas de les conjuncions amb l'adverbi 'ja' (veg. per a més detalls § 4).

Hi ha encara un darrer aspecte que explica l'interès d'una anàlisi comparativa de les conjuncions causals. Ens referim al fet que aquestes conjuncions solen formar-se a partir de fonts lèxiques o gramaticals bastant recurrents i transparents. Repassant les conjuncions que han aparegut en els exemples analitzats fins ara, podem establir tres fonts diferents: les construccions amb preposicions causals, els adverbis o construccions temporals i els interrogatius de causa. Les exemplifiquem tot seguit a partir de diferents llengües romàniques.

a) D'una banda, hi ha les conjuncions formades a partir d'una preposició causal, generalment la més bàsica, com *per* en català o *pentru* en romanès. Pel fet d'estar formades per una preposició causal bàsica, solen ser també les conjuncions causals més bàsiques i, en general, les més habituals i polifuncionals. Dins les llengües romàniques es poden distingir dos patrons diferents de conjuncions d'aquest tipus: el patró que intercala un demostratiu monosil·làbic, o element equiparable, entre la preposició causal i la conjunció final (12) i el patró estructuralment més simple, sense demostratiu (13). Indiquem amb (†) les conjuncions arcaïques.

- (12) «Preposició causal + demostratiu + conjunció» ('per això que'):
 a. Català: †*per* {*ço car/com/que*}, *per tal com*
 b. Occità: *per çò que*
 c. Francès: †*por ce que*, *parce que*
 d. Italià: †*però che*, †*percio che*
- (13) «Preposició causal + conjunció» ('per que'):
 a. Castellà: *porque*
 b. Portuguès: *porque*
 c. Italià: *perchè*
 d. Romanès: *pentru că*
 e. Català: *perquè*

¹ La conjunció *ca*, com ocorre en castellà, desapareix en portuguès al segle XVI (Fiéis & Lobo 2009: 274-275) i la seva funció és assumida per *pois*.

² Com hem dit per al castellà, i de manera semblant també al català, també és possible l'ús de la conjunció polifuncional *porque* i aquesta conjunció, de fet, es troba en la traducció de João Ferreira de Almeida del segle XVII i es manté en algunes versions actuals: *lançavam as redes ao mar, porque eram pescadores* (<https://gospelmais.com.br/biblia-pdf>). Sobre la conjunció *porque* en portuguès, veg. Vogt (1976-1977) i Neves (2014).

- f. Francès: †*por que*, †*par que*

b) D'una altra banda, hi ha les conjuncions que tenen un origen adverbial i que provenen sobretot d'adverbis o construccions que tenien inicialment un valor temporal o aspectual. És el cas, per exemple, de les conjuncions derivades de l'adverbi transitiu llatí POST 'després', que es documenten en la major part de llengües romàniques:

- (14) «Adverbi de temps transitiu (+ que)» ('després (que)'):
- Català: †*pus (que)*, †*puix (que)*
  - Occità: †*pus que*, †*puèi que*
  - Francès: †*puisque*
  - Italià: †*poscia che*, †*poi ché*
  - Castellà: †*pués (que)*
  - Portuguès: †*pois (que)*

O de les conjuncions formades a partir de l'adverbi de fase derivat de IAM 'ja':

- (15) «Adverbi de fase + conjunció» ('ja que'):
- Castellà: †*ya que*
  - Portuguès: †*já que*
  - Català: †*ja que*
  - Occità: †*ja que*
  - Italià: †*giacché*

I de les que presenten una preposició amb el significat d'origen, espacial o temporal, seguida de la conjunció completiva (16) o de sintagmes amb noms o sintagmes nominals temporals (17).

- (16) «Preposició que expressa origen + conjunció» ('des que'):
- Castellà: †*desque*
  - Portuguès: †*desque*, †*desde que*
  - Occità: †*des que*
  - Romanès: †*deaca*, †*deca*, †*deacă*, †*dacă*
- (17) «Preposició que expressa origen + SN temporal + conjunció» ('des del moment que'):
- Francès: †*du moment que*
  - Italià: †*dal momento che*
  - Romanès: †*de vreme ce*, †*din moment ce*, †*deoarecè*

També són pròximes a les conjuncions d'origen temporals les construccions formades a partir de clàusules absolutes de participi o de gerundi que poden presentar graus diferents de gramaticalització. És el cas, per exemple, de les catalanes *vist que* o *atès que*, de les castellanques *dado que* o *puesto que*, i de les romanescs *dat fiind că* o simplement *fiindcă*.

c) Finalment, també és habitual que les conjuncions causals s'originen a partir d'interrogatius de causa, com en el cas de la conjunció *car* del català, el francès i l'occità, o de la conjunció *ca* de l'espanyol, el portuguès, l'italià i el romanès antic.³ La primera prové del sintagma en ablatiu «QUĀ + RE», amb un ús originari com a adverbi interrogatiu ('per quina cosa, per què') i relatiu ('per la qual cosa'). I la segona deriva de la conjunció causal

³ En romanès, tant *ca* com *că* 'que' (derivada de la conjunció causal QUOD) tenien funcions sintàctiques diferents. En el seu ús causal, la primera s'emprava fonamentalment en les traduccions i la segona tant en les traduccions com en els textos originals (Uță Bărbulescu 2016: 502). També *ca* en portuguès s'emprava amb funcions diferents a la causal (Fiéis & Lobo 2009: 271).

del llatí clàssic *QUIA*, que alhora procedeix d'un interrogatiu (Baños 2011: 207, 2014: 56-58).⁴

A més de les tres fonts delimitades a partir dels exemples analitzats fins ara, s'hi poden afegir encara dues fonts més i, paral·lelament, dues classes més de conjuncions. D'una banda, les derivades d'una banda, les conjuncions derivades d'adverbis modals o comparatius, com les que provenen de l'adverbi llatí *QUOMODO*: *com que* en català, *comme*, en francès, *como* en castellà, *cum* en romanès, etc. I de l'altra, les formades a partir de construccions quantitatives com ara: *d'autant que* en francès, *en cuanto que* en castellà, *in quanto (che)* en italià o *întrucât* en romanès.

A partir del que s'ha comentat fins ara, ens podem plantejar tres preguntes teòriques: *a)* per què les llengües presenten, en general, tantes conjuncions causals?; *b)* per què es produeixen a vegades canvis en forma d'espiral?; i *c)* per què les conjuncions causals provenen de fonts recurrents i en quina mesura aquestes fonts condicionen el funcionament de les causals en què apareixen i la seua evolució? En la resta del treball tractarem de donar resposta a aquestes preguntes.

2. LES CONSTRUCCIONS CAUSALS: UNA TIPOLOGIA COMPLEXA

La primera pregunta (per què hi ha tantes conjuncions causals?) segurament s'explica pel fet que les construccions causals, tot i la seva aparent senzillesa i uniformitat, presenten una tipologia variada i complexa, i poden expressar matisos semàntics, pragmàtics i informatius diferents, com assenyalen molts dels estudis recents sobre aquestes construccions.⁵ Així, des del punt de vista sintàctic, es poden distingir les causals internes de les externes; des del punt de vista semàntic i pragmàtic, les causals de contingut (o de l'enunciat) de les causals pragmàtiques (o de l'enunciació), i des del punt de vista de l'estructura informativa, les causals assertives (o remàtiques) de les causals no assertives (o temàtiques, pressuposades).

Ens centrarem tot seguit en aquestes distincions a partir d'exemples del català i del romanès.

a) Les causals internes funcionen com a adjunts de predicat (o com a complements circumstancials de causa, en la terminologia més tradicional). Per això, apareixen després del verb de l'oració principal (o del verb i els seus complements) i formen part de la mateixa unitat total que aquest. Semànticament, expressen causes fortes i indiquen el motiu pel qual un agent realitza una acció o la raó d'un determinat estat de coses. Com mostren els exemples següents, aquestes causals s'expressen generalment per mitjà de conjuncions formades a partir de la preposició causal més bàsica: *perquè* en català (18a) i *pentru că* en romanès (18b).

- (18) a. Se'n va anar *perquè* es trobava malament.
b. A plecat *pentru că* se simțea rău.

⁴ En romanès aquesta font presenta una alta productivitat en la formació de conjuncions causals. En romanès antic, per exemple, podien usar-se com a interrogatius o com a conjuncions causals els subordinants *derep(t) ce* i *pentru ce* 'per què'. Amb posterioritat, però, es va produir una tendència a diferenciar els dos usos i a modificar la forma de les conjuncions afegint-hi la conjunció *că* 'que' (*pentru ce că*) i elidint després l'interrogatiu *ce* (*pentru că*) (Uță Bărbulescu 2016: 503-504). També contenen l'interrogatiu conjuncions causals com ara *căce/căci* (lit. 'que què') (Uță Bărbulescu 2016: 504).

⁵ Sense ànim de ser exhaustius, es poden destacar treballs com el de Sweetser (1990), en l'àmbit de la teoria general, els de Cuenca (1991, 2013, 2017), Viana & Suils (2002) o Pérez Saldanya (2015), sobre el català, els de Lapesa (1978 [2000]), Santos Río (1982), García (1996), Galán (1999), Goethals (2002, 2010) i els editats per Arroyo (2017), sobre el castellà, els de Vogt (1976-1977), Lobo (2001), Fiéis & Lobo (2009) o Neves (2014), sobre el portuguès, el d'Uță Bărbulescu (2016), sobre el romanès, i els de Ducrot (1983) i Zufferey (2012), sobre el francès.

Pel fet de funcionar com a adjunts de predicat, han de tenir la mateixa modalitat que l'oració principal (declarativa en els exemples anteriors) i tenen un caràcter remàtic, d'acord amb el qual aporten informació nova o rellevant. Sintàcticament, a més, poden utilitzar-se en les respostes a preguntes parcials del tipus *per què...?*:

- (19) a. –*Per què se'n va anar?*
 –*Perquè es trobava malament.*
 b. –*De ce a plecat?*
 –*Pentru că se simțea rău.*

Així mateix, poden ser el focus de la negació (20) i poden aparèixer com a segon terme d'una adversativa excloent (21).

- (20) a. *No se'n va anar perquè es trobés malament...*
 b. *Nu a plecat pentru că se simțea rău...*
 (21) a. ...*sinó perquè estava cansat.*
 b. ...*ci pentru că era obosit.*

b) Però no totes les causals són internes ni responen a les proves sintàctiques anteriors. Tornem a l'exemple de la traducció del versicle de l'evangeli de Sant Mateu reproduït en (4). Com s'ha indicat més amunt, en la traducció catalana de Melcior Prat de 1832, s'emptra la conjunció *puix* i aquesta conjunció, o la variant *puix que*, podria continuar sent vàlida actualment (22). També podrien utilitzar-s'hi la conjunció *perquè*, la conjunció *car*, que s'ha recuperat modernament i ha tingut un cert ús en la llengua escrita més formal, i la locució *ja que*, tot i que alguns parlants la perceben encara com una innovació recent.

- (22) Tiraven les xarxes al mar, *puix (que)* eren pescadors.

En el cas del romanès, la traducció de Dumitru Cornilescu, la primera edició de la qual és de 1921, opta per la conjunció *căci* (23), però com ocorre en català, també hi serien possibles altres conjuncions com ara *pentru că* o *deoarece*.

- (23) [i-a văzut] aruncând o mreajă în mare, *căci* erau pescari.

En aquest cas, la subordinada causal és externa al predicat de l'oració principal i funciona, per tant, com a adjunt oracional. Aquest caràcter extern es marca generalment en l'escriptura amb una coma, que indica que la subordinada forma un grup tonal independent del de l'oració principal. Semànticament, la causal ja no expressa una causa forta, sinó una causa explicativa. En el cas que s'està exemplificant, concretament introdueix una informació suplementària, que se considera necessària perquè el receptor interpreti correctament el que s'indica en la principal (Uță Bărbulescu 2016: 506). Es tracta, per tant, d'una causal de l'enunciat, i més específicament d'una causal de contingut, que s'orienta cap al contingut proposicional de tota l'oració principal.

c) Les causals externes, però, també poden ser causals pragmàtiques, o de l'enunciació, i dins d'aquestes s'hi poden distingir les causals epistèmiques i les d'acte de parla (Sweetser 1990). Les primeres expliquen la deducció que permet al parlant asseverar el contingut de l'oració principal, com en (24), en què la causal justifica per què el parlant afirma que ha plogut molt.

- (24) a. Ha plogut molt, *perquè els camps s'han negat.*
 b. A plouat mult, *pentru că câmpurile s-au inundat.*

Les d'acte de parla, per la seva banda, s'orienten cap a la força il·locutiva de l'oració principal i justifiquen l'ordre o suggeriment, la pregunta, l'exclamació, etc., que el parlant realitza amb l'oració principal. És el que trobem, per exemple, en les oracions de de (25), en què la causal justifica l'ordre que el parlant emet mitjançant l'oració en imperatiu.

- (25) a. Vés-te'n ja, *que està a punt de ploure*.
b. Pleacă acum, {*că / căci*} *urmează să înceapă ploaia*.

En aquestes darreres oracions compostes, la força il·locutiva de la principal contribueix de manera decisiva a establir la connexió causal amb la subordinada. Per això, les causals d'acte de parla es construeixen habitualment amb les conjuncions més gramaticalitzades, com *que* en català o *că* i *căci* en romanès, i, fins i tot, sense cap conjunció, amb la simple juxtaposició de les dues oracions:

- (26) a. Vés-te'n ja; *està a punt de ploure*.
b. Pleacă acum; *urmează să înceapă ploaia*.

També són possibles, però, les conjuncions formades a partir de la preposició causal 'per', *perquè* en català i *pentru că* en romanès, que són les més normals en les causals epistèmiques, com mostren els exemples de (24).

d) Finalment, atenent a l'estructura informativa, es poden distingir les causals externes assertives de les no assertives. Els exemples analitzats fins ara de causals externes, (22)-(25), pertanyen al primer grup, ja que introdueixen una asseveració que és independent de l'oració principal i que resulta rellevant per a justificar el contingut d'aquesta darrera, el seu valor epistèmic o la seva força il·locutiva. Pel seu caràcter remàtic, aquestes causals apareixen necessàriament en el marge dret de l'oració principal i ocupen una posició molt perifèrica, que alguns gramàtics consideren que pertany més a l'àmbit de la coordinació que al de la subordinació (Badia 1962: 240; Cunha & Cintra 1985: 391-392; Lobo 2001) o que constitueixen un tipus especial de construccions coordinades (Colaço & Matos 2016).

A diferència de les causals externes assertives, les no assertives contenen informació pressuposada, vella o secundària, que forma part del segon pla informatiu (el *background* en anglès) i que serveix per a introduir la informació nova i més rellevant associada a l'oració principal. Per això, solen situar-se en el marge esquerre de l'oració, en la posició associada al tema, encara que també admeten la posposició. Com en el cas de les causals externes assertives, les no assertives poden ser causals de contingut o causals pragmàtiques. Són causals de contingut les de (27), que apareixen en el marge esquerre de l'oració principal.

- (27) a. *Com que es trobava malament*, se'n va anar.
b. {*Cum / Deoarece / Fiindcă*} *se simțea rău*, a plecat.

I són causals pragmàtiques, i concretament d'acte de parla, les de (28). Generalment apareixen anteposades, en el marge esquerre (28a i b), però també són possibles posposades, en el marge dret (28c i d).

- (28) a. *Ja que tant et preocupas*, fes-ho tu!
b. *Dacă te preocupă atât*, fă-o tu!
c. Fes-ho tu, *ja que tant et preocupas!*
d. Fă-o tu, *dacă te preocupă atât!*

Pel que fa a les conjuncions, les causals no assertives de contingut generalment es construeixen en català amb *com que* (27a), que prové de la gramaticalització de la partícula modal-comparativa llatina QUOMODO. Actualment aquestes causals no solen contenir la conjunció *perquè*, però en estadis anteriors de la llengua aquesta conjunció, o les paral·leles

amb un demostratiu intercalat, sí que eren habituals en aquestes construccions (Pérez Saldanya & Pineda, en premsa). En romanès aquestes causals també es poden construir amb la conjunció *cum*, paral·lela a la catalana *com que*, però són igualment possibles altres conjuncions d'origen temporal o aspectual com *deoarece* o *fîndcă* (27b).

Les causals no assertives d'acte de parla, en canvi, solen construir-se en les llengües romàniques amb les conjuncions d'origen temporal: *ja que* en el català actual, però *pus (que)* i *puix (que)* en estadis anteriors de la llengua, i *dacă* en romanès.

Del que s'ha assenyalat fins ara, es poden extraure algunes conclusions significatives. La més evident és que les conjuncions causals presenten restriccions i la majoria no són intercanviables. En totes les llengües, sol haver-hi una conjunció que té un caràcter més polifuncional i tot un conjunt de conjuncions que presenten més restriccions. En les llengües romàniques, les conjuncions més polifuncionals estan formades a partir de preposicions causals del tipus *per*. Aquestes conjuncions, de fet, poden aparèixer tant en les causals internes com en diferents tipus de causals externes. En canvi, tenen un caràcter més restringit la resta de conjuncions, que solen aparèixer en alguna classe de causals externes. Les d'origen modal (*com que, cum*), per exemple, apareixen en les causals externes no assertives de contingut, mentre que algunes d'origen temporal solen especialitzar-se en les causals externes no assertives d'acte de parla (*ja que, dacă*). Analitzarem tot seguit, amb una mica més de detall, aquestes diferències condicionades per l'origen de les conjuncions. Per a això, ens centrarem en la formació i l'evolució de dos tipus de conjuncions en català: les formades a partir de la preposició *per* i les d'origen temporal.

3. CONJUNCIONS AMB LA PREPOSICIÓ *PER*

Com s'ha apuntat adés, les conjuncions formades a partir de la preposició causal *per* són les que tenen un caràcter més bàsic i polifuncional. Això es deu, sens dubte, al fet que contenen la preposició causal més bàsica i s'han format mitjançant un procés de lexicalització, que fusiona els constituents que acabaran integrant-la, però sense alterar-ne el significat. Des d'aquesta perspectiva, si *per* és la preposició causal més bàsica, les conjuncions formades amb *per* mantenen aquest valor causal bàsic.

En romànic aquestes conjuncions poden presentar dos patrons diferents, com ja s'ha indicat més amunt (veg. § 1a): un patró amb un demostratiu intercalat entre la preposició i la conjunció (tipus *per ço que*) i un altre patró sense demostratiu (tipus *perquè*). El patró amb el demostratiu intercalat és el més antic i prové de la lexicalització del que s'ha anomenat catàfores paratàctiques (Moreno Cabrera 1985-1986; Elvira 2002); això és, de construccions que serien equivalents a la catalana *Se'n va anar per això, perquè estava cansat*, en què el sintagma causal *per això* conté un demostratiu usat catafòricament, que avança i reforça el significat causal de la subordinada. Aquest tipus de construccions comencen a ser habituals en llatí tardà, com a reforç de la conjunció causal QUOD, en el moment en què aquesta conjunció s'afebleix semànticament i comença a usar-se amb una certa freqüència en les subordinades substantives (Baños 2011: 229). Inicialment, en aquestes construccions s'empra el demostratiu neutre EO en ablatiu de causa, que és substituït després per sintagmes preposicionals del tipus OB EO, EX EO i, més tardanament, PRO EO. Com s'indica en (29), la formació de les locucions amb un demostratiu es produí a partir d'un procés de lexicalització, que dugué aparellada la reanàlisi d'una seqüència equivalent a *per això, perquè* en un altra amb el valor d'una simple conjunció causal equivalent a *perquè* (Moreno Cabrera 1985-1986: 168-174; Elvira 2002).

(29)	SN/SP	+	subordinada juxtaposada	>	conjunció	+	terme
	<i>eo,</i>		<i>quod...</i>	>	<i>eo quod</i>		...
	<i>pro eo,</i>		<i>quod...</i>	>	<i>pro eo quod</i>		...
	'per això,		'perquè...'	>	'perquè		'...'

El segon patró romànic respon a un procés de lexicalització creixent, que simplifica l'estructura de la locució, com és habitual en els processos avançats de lexicalització. No es pot descartar, però, que en algunes llengües intervinguessin altres factors i que aquestes conjuncions es formessin també per paral·lelisme amb els interrogatius de causa, que com s'ha apuntat són una font habitual de formació de conjuncions causals (veg. § 1*e*). Aquesta darrera possibilitat sembla clara en el cas del romanès, puix que en el romanès antic *pentru ce*, amb l'interrogatiu *ce*, s'usava com a interrogatiu i com a conjunció, i la locució actual *pentru că* té com a precedent *pentru ce că*, amb l'interrogatiu *ce* i la conjunció *că* (Uță Bărbulescu 2016: 503-504). La incidència de l'interrogatiu causal en la formació de la conjunció tampoc no es pot descartar en altres llengües, com l'italià o el català, en què interrogatius i conjuncions causals tenen formes paral·leles: —*Per què...?* —*Perquè...* en català.

Dels dos patrons romànics, el patró amb el demostratiu intercalat és el predominant en la Gal·loromània, i el patró sense demostratiu, el general en la Iberoromània des dels orígens. El català, com a llengua gal·loromànica, inicialment adopta sobretot el patró amb un demostratiu o element equivalent intercalat. El que resulta especialment interessant en el cas del català és la gran varietat de locucions que es documenten en la llengua antiga (Pérez Saldanya & Pineda, en premsa). Tot i l'heterogeneïtat d'aquestes locucions, s'hi poden observar algunes pautes clares, com mostra el quadre 1.

CONNECTOR TEXTUAL (SP)	CONJUNCIÓ			
	<i>car</i>	<i>com</i>	<i>que</i>	<i>quan</i>
<i>per ço</i>	per ço car	per ço com	per ço que	per ço quan
<i>per tal</i>	per tal car	per tal com	per tal que	per tal quan
<i>per tant</i>	per tant car	per tant com	per tant que	per tant quan

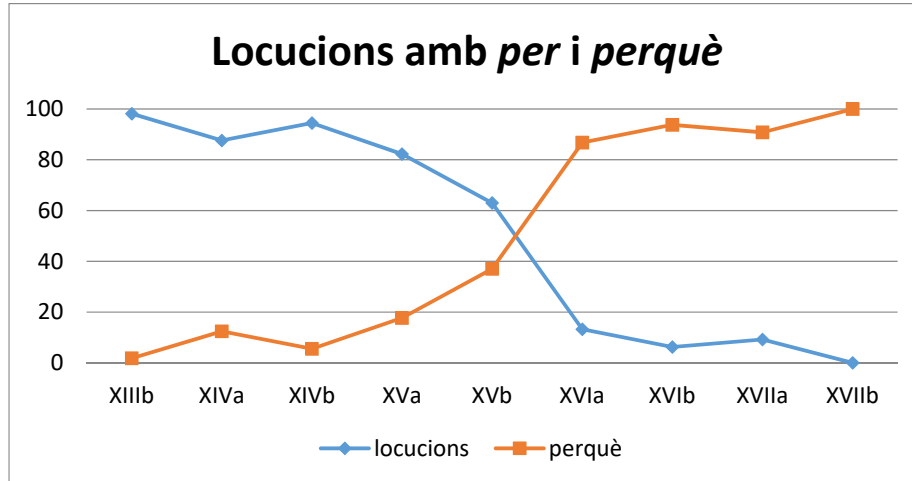
Quadre 1. Locucions conjuntives amb *per* en el català antic

Notem que totes les locucions tenen com a darrer constituent un subordinant que pot aparèixer tot sol encapçalant una construcció causal: *car*, *com*, *que* i també *quan*, que és el menys habitual i que segurament s'explica pel creuament amb *com*, que en català antic també tenia usos temporals equivalents a *quan*. Així mateix, en tots els casos hi ha un sintagma preposicional (format amb la preposició *per* i un demostratiu o equivalent), que funciona tot sol com a connector textual causal, com mostren els exemples següents:

- (30) a. Los meylors hòmens de la vila han parlat ab nós e han-nos dit que·ns retran la vila e·l castel, e *per ço* vench la comtessa aquí (Jaume I, *Llibre dels dets* [XIII, còpia de 1343], ap. *CICA*)
- b. E ells no u volgren fer; e, *per tant*, romàs aquela cavalgada que no·s féu. (Jaume I, *Llibre dels fets* [XIII, còpia de 1343], ap. *CICA*)
- c. E sia a nós cert que·l dit en Ruy Sànxiz contradeix e ha contradit al dit maestre e als comanadors qui aquí són e per temps àn estat de pendre e d'aver los ditz dretz. *Per tal*, lo dit en Ruy Sànxiz sentencialment condemnam (*Pergamins* [1286], ap. *CICA*)

En el català antic, com en la resta de llengües gal·loromàniques, també és present el patró sense demostratiu i, concretament, la conjunció *perquè*. Aquesta conjunció, però, inicialment té un ús molt residual. En la gràfica 1 reproduïm la freqüència d'ús que presenten en el corpus analitzat les diferents locucions amb *per* (línia blava) respecte a la conjunció *perquè* (línia vermella).⁶

⁶ Les dades de freqüència utilitzades en aquest treball procedeixen dels treballs de Pérez Saldanya i Pineda (en premsa) i Pérez Saldanya (2018). En el corpus utilitzat, els textos es classifiquen en períodes de mig segle des de la segona meitat del segle XIII (XIIIb, XIVa, XIVb...) i per a cada període s'analitza un mínim de quatre textos.

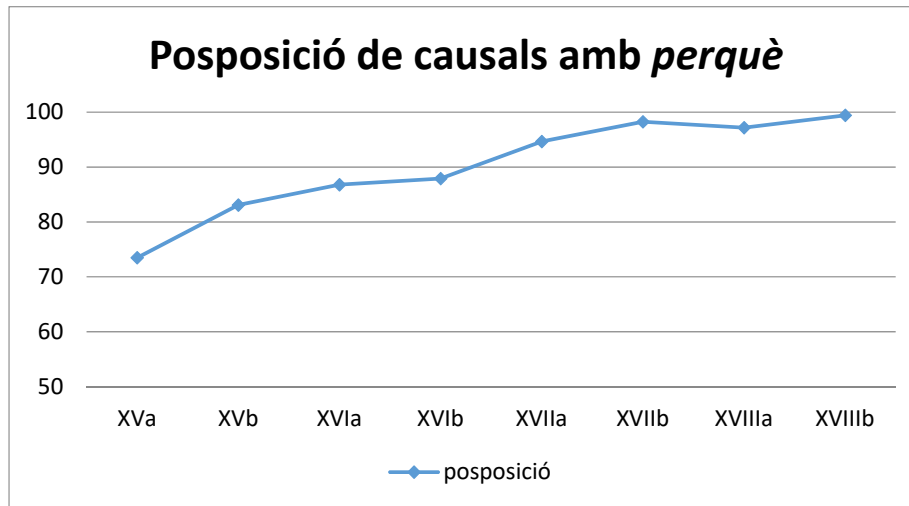
Gràfica 1. Freqüència de *perquè* i de les locucions amb *per*

Fins a la primera meitat del segle XV, les locucions amb *per* tenen una freqüència superior al 80%. En la segona meitat d'aquest segle, les locucions encara mantenen una freqüència superior al 60%, però la davallada de les locucions i l'increment paral·lel de *perquè* és fort amb el canvi de segle, i en la segona meitat del XVII les locucions deixen de documentar-se en el corpus utilitzat. Actualment, només té un cert ús literari la locució *per tal com*, recuperada en la llengua literària a partir del procés de codificació del català contemporani dut a terme per Pompeu Fabra.

Pel que fa a la funció de les conjuncions amb *per*, ja hem comentat més amunt que tenen un caràcter polifuncional. Per això, poden aparèixer en qualsevol tipus de causal, en les internes i en les externes, i pel que fa a aquestes darreres tant en les anteposades com en les posposades:

- (31) E *per ço com* [ANTEPOSADA] és ja hora tarda e vostra companyia és molt avant, yo tendria per bo que partísseu, *per ço com* [POSPOSADA] sou en terra stranya e no sabeu los camins e seríeu en perill de perdre-us per los grans boscatges que en aquesta part són. (Martorell, *Tirant*: 190 [1490], *ap. CICA*)

Històricament, no es produeixen canvis funcionals significatius en l'ús d'aquests nexes, fora de la progressiva davallada d'ús en les causals anteposades (veg. § 2d). Com mostra la gràfica 2, en el cas de les causals amb *perquè*, la freqüència de la posposició s'incrementa progressivament en l'edat mitjana (Pérez Saldanya & Pineda, en premsa) i acaba consolidant-se en l'edat moderna (Pérez Saldanya 2018: 550-551).

Gràfica 2. Freqüència de la posposició de les subordinades causals amb *perquè*

Aquesta progressiva especialització de les causals amb ‘per’ en les causals posposades també es dona en les altres llengües romàniques i, per això, oracions com les de (33), amb la causals en posició de tema, són poc habituals actualment i es perceben com a marcades.

- (32) a. [?]*Perquè* està ennuvolat, no es veuen les estrelles. (català)
 b. [?]*Porque* está nublado, no se ven las estrellas. (castellà)
 c. [?]*Parce que* c’est nuageux, vous ne pouvez pas voir les étoiles. (francès)
 d. [?]*Pentru că* este înnorat, nu se văd stelele. (romanès)

La pèrdua de vitalitat de les conjuncions amb ‘per’ en les causals anteposades segurament es pot relacionar amb la progressiva especialització d’altres conjuncions en aquesta funció; concretament les conjuncions derivades de la partícula modal comparativa llatina QUOMODO o d’alguna conjunció d’origen temporal com en el cas del romanès:

- (33) a. *Com que* està ennuvolat, no es veuen les estrelles. (català)
 b. *Como* está nublado, no se ven las estrellas. (castellà)
 c. *Comme* c’est nuageux, vous ne pouvez pas voir les étoiles. (francès)
 d. {*Cum* / *Deoarece* / *Fîindcă*} este înnorat, nu se văd stelele. (romanès)

4. CONJUNCIONS D’ORIGEN TEMPORAL

Com s’ha indicat més amunt (veg. § 1*b*), en les llengües romàniques també és molt freqüent la formació de conjuncions causals a partir d’adverbis o construccions que tenen un significat temporal i que indiquen que la situació expressada per la subordinada és anterior a l’expressada per la principal. Si les conjuncions amb preposicions del tipus *per* són polifuncionals, les conjuncions d’origen temporal tenen uns usos bastant restringits. Exemplificarem la formació d’aquestes conjuncions a partir dels derivats catalans de l’adverbi llatí POST ‘després’; concretament, a partir de *pús* (*que*), que és la conjunció més antiga, i de *puix* (*que*), que comença a documentar-se en el segle XIV però que no desplaçarà totalment la primera fins a l’edat moderna. També tindrem en compte el castellanisme *pues* (*que*), que s’introdueix sobretot a partir del segle XVII amb els mateixos usos que *puix* (*que*) (Pérez Saldanya & Hualde 2017: 334-335).

En el català antic, *pús* (*que*) es documenta amb un significat temporal (34a) i causal (34b), i hi ha contextos en què són possibles les dues interpretacions (34c).

- (34) a. E, *pus que* Eviça fo presa, moltes vegades hi vengueren galees de sarraïns (Jaume I, *Llibre dels fets*: 65v [XIII, còpia de 1343], *ap. CICA*)
 b. E *pus* ela fer non-o volg per mi, prec-vos séiner qe la·m fazats tornar et estar ab mi (*Primers textos*: 102 [1215-1225], *ap. CICA*)
 c. *Pus que*, per sa pròpria colpa, dels gogs de paradís fo foragitat, lo primer pare del humanal linatge venc en la misèria (*Diàlegs*: 62r [1340], *ap. CICA*)

Ens interessa sobretot aquest darrer exemple, perquè permet delimitar el context pont a partir del qual emergeix la inferència invitada (Traugott 1999, Traugott & Dasher 2002), que justifica el pas del significat temporal etimològic al causal. El significat causal emergeix del significat temporal d'anterioritat que presenta la subordinada i acaba gramaticalitzant-se per un procés de rutinització (Pérez Saldanya & Hualde 2017). Com indica la fal·làcia lògica *post hoc, ergo propter hoc*, tendim a inferir que el que passa abans és la causa del que s'esdevé després, sobretot si l'ordre discursiu reproduceix l'ordre cronològic. Fixem-nos que es tracta de contextos de màxima iconicitat i redundància, en què l'ordre cronològic s'associa a l'ordre lineal, a l'informatiu i al nocional:

- a) Ordre cronològic (significat lèxic de l'adverbi *pus*): abans (subordinada) / després (principal)
 b) Ordre lineal (posició de la subordinada i la principal): primer (subordinada) / segon (principal)
 c) Ordre informatiu (estructura informativa): informació vella, pressuposada o secundària (subordinada) / informació nova i més rellevant (principal)
 d) Ordre nocional (significat inferencial): causa (subordinada) / efecte (principal)

El context en què emergeix la inferència de causalitat marca també el tipus de causals en què s'usen típicament les conjuncions d'origen temporal. Com és habitual en els processos de gramaticalització, en la nova construcció causal es mantenen alguns dels trets associats al context pont que desencadena el canvi (Hopper 1991). Aquesta persistència de trets es pot constatar en l'exemple de (34a), que per comoditat repetim de nou com a (35).

- (35) E *pus* ela fer non-o volg per mi, prec-vos séiner qe la·m fazats tornar et estar ab mi. (*Primers textos*: 102 [1215-1225], *ap. CICA*)

Notem que la subordinada causal manté la posició externa, d'adjunt oracional, en què es produeix la gramaticalització. Només en aquesta posició externa, desvinculada del predicat de l'oració principal, la subordinada es pot desprendre del valor circumstancial de temps i assumir el valor més abstracte de causa. A més, té un caràcter pressuposat i conté una informació vella, que és assumida com a vertadera pels interlocutors de l'acte de parla. Per això, generalment s'anteposa a l'oració principal, i ocupa la posició de tema, encara que també pot aparèixer posposada amb el mateix valor informatiu, com en (36).

- (36) —Eu t'ò diré, *pus que* m'às conjurat per forsa. (*Vides*: 346 [ca. 1299], *ap. CICA*)

Pel fet d'expressar situacions assumides com a vertaderes, aquestes causals se solen emprar com a recurs que permet distanciar-se d'aquests fets i, per això, sovint es refereixen a situacions no desitjades pel parlant o que inicialment no estaven previstes. Aquestes causals, finalment, s'orienten sovint a la força il·locutiva i justifiquen precés, ordres, preguntes, decisions que el parlant pren d'una manera sobtada, etc., com mostren els exemples anteriors de (35) i (36), o els següents de (37).

- (37) a. «Séyer, *pūs* Déus vos ha tan bé guiat e·l feyt de Maylorques e en aqueles iles, çno començarets vós ni nós deçà, en aquel regne de València [...]» (Jaume I, *Llibre dels fets*: 66r [XIII, còpia de 1343], *ap. CICA*)
- b. «Haa, dix yo, bé està, *pūs* o conexeub» (Sant Vicent, *Sermons* VI: 216 [XVa], *ap. CICA*)
- c. e, *pūs* tant ho volets, aturar m'è. Mas Déu vuyla que no·ns en vinga mal d'aquest aturar! (Jaume I, *Llibre dels fets*: 39r [XIII, còpia de 1343], *ap. CICA*)

Les propietats exemplificades fins ara amb la conjunció *pūs* (*que*), i que manté inicialment *puix* (*que*), es retroben en les conjuncions paral·leles d'altres llengües romàniques, com la castellana *pues* (*que*), la portuguesa *pois* (*que*) o la francesa *puisque*. No obstant això, no totes les llengües romàniques es comporten igual pel que fa a l'evolució d'aquestes conjuncions. En algunes llengües, com el francès (Ducrot 1983; Zufferey 2012), les propietats inicials s'han mantingut més estables, però en altres, com el castellà, el portuguès i el català, s'han produït canvis significatius associats a una gramaticalització creixent que esborra les restriccions inicials (Pérez Saldanya & Hualde 2017). En les llengües en què s'ha produït el canvi, les conjuncions derivades de POST continuen vinculant-se a les causals externes, però si inicialment s'usen en les causals no assertives d'acte de parla (o pròximes), progressivament passen a emprar-se en les causals assertives de contingut (o pròximes). Aquest canvi, com hem dit, s'ha produït en castellà, català i portuguès,⁷ i per això, en les traduccions modernes o contemporànies del versicle de l'evangeli de Sant Mateu (4:18), que conté una causal assertiva de contingut, es poden trobar les conjuncions causals derivades de POST, com mostren respectivament els exemples (7), (10a) i (11a), que repetim de nou en (38).

- (38) a. Estaban echando la red al lago, *pues* eran pescadores. (*Nueva versión internacional, ap. Biblia online*)
- b. Tiraven lo filat al mar, *puix* eren pescadors (*Lo Nou Testament*, traducció de J. Melcior Prat [1832], *ap. CBCat*)
- c. lançavam a rede ao mar, *pois* eram pescadores (*Bíblia Portuguesa, ap. Bible Hub*)

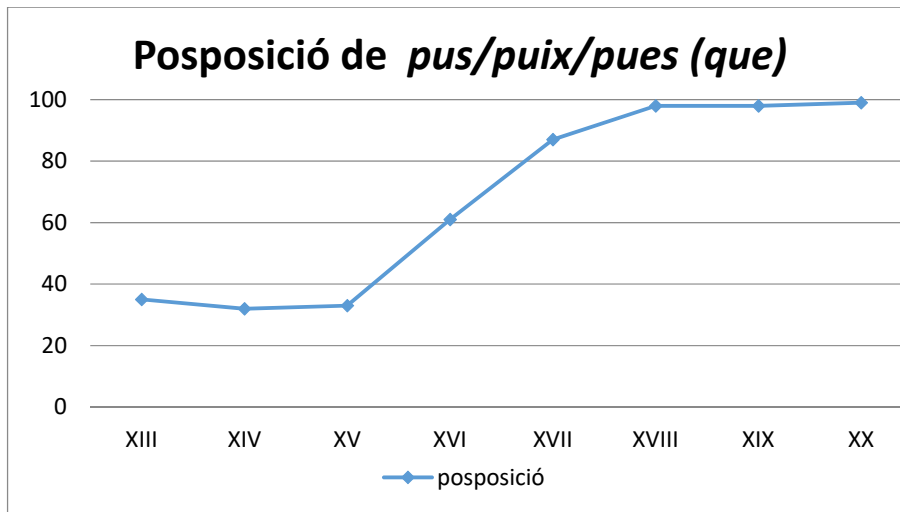
En català aquesta evolució es va produir en el cas de la conjunció *puix que*, que desplaça l'antiga *pūs* (*que*) durant l'edat moderna, i del castellanisme *pues* (*que*). En (39) es recullen diferents exemples en què aquestes conjuncions ja no s'empren en causals no assertives sinó en causals assertives de contingut.

- (39) a. emperò per ara no·s féu més, *puix* lo official era restat content del modo com stava concertat lo Corpus. (*Antiquitats*: 39 [1525], *ap. CICA*)
- b. mas no podia haver molt temps que·ls avien deixat, *puix* encara se n'i trobaven per les cases de senyores y també a la senyora Francisca Despuig (Despuig, *Col·loquis*: 131 [1557], *ap. CICA*)
- c. a les dotze hores de la nit se posà foc en la mateixa casa del fideuer, que viu en lo carrer de Montcada, ab major activitat que en la primera vegada, *pues que* consumí tot lo que hi tenia (Maldà: *Calaix*: 34 [1769-1791], *ap. CIGCMod*)

Aquest canvi funcional implica un canvi clar en la posició de la subordinada, de l'anteposició (que és la posició típica de les causals no assertives d'acte de parla o pròximes)

⁷ Veg. Pérez Saldanya (2014: 3540-3576) sobre l'evolució de la conjunció castellana *pues* (*que*), Fiéis & Lobo (2009) sobre l'evolució de *pois* (*que*) en portuguès i Pérez Saldanya & Hualde (2017) sobre l'evolució de *puix* (*que*) en català. En el cas del portuguès, *pois que* i *pois* han seguit camins diferents, i només la segona té una evolució equiparable a *pues* (*que*) i *puix* (*que*). La conjunció *pois que*, en canvi, ha mantingut la possibilitat d'usar-se en les causals no assertives i pot aparèixer anteposada, a diferència de *pois*, però s'usa poc i només en registres literaris (Fiéis & Lobo 2009: 273, 275).

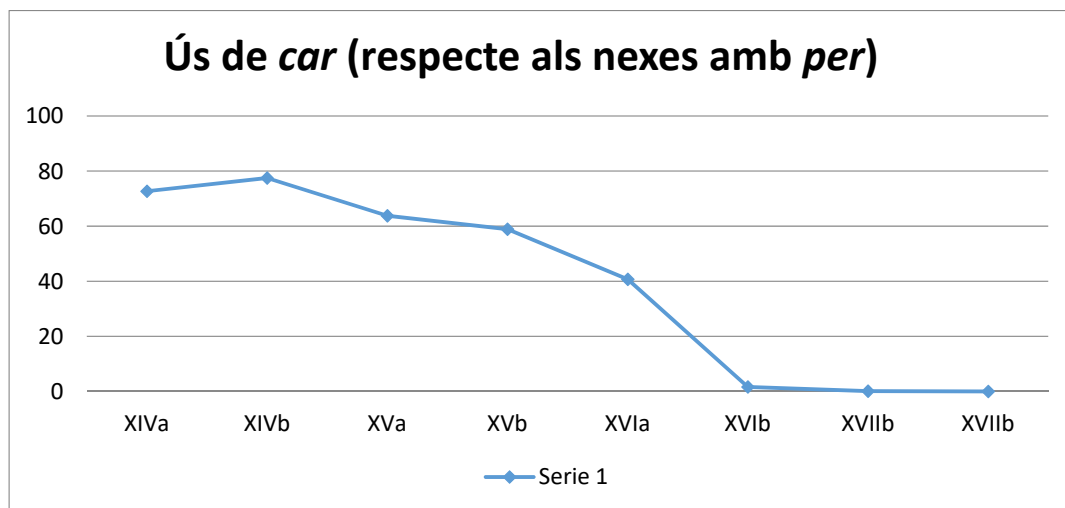
a la posposició (que és la posició exclusiva de les causals assertives). El canvi de posició es pot constatar clarament en la gràfica 3, en què s'indica la freqüència de la posposició de les conjuncions *pus (que)*, *puix (que)* i *pues (que)*.

Gràfica 3. Freqüència de la posposició de subordinades causals amb *pus/puix/pues (que)*

Com indiquen les dades de la gràfica 3, la posposició de les causals es manté al voltant de 33% fins al segle XV, però augmenta a partir d'aquest moment i ja és molt general al segle XVIII.

En català, el canvi funcional comença a ser clar sobretot a partir del segle XVI i no es pot deixar de relacionar amb la decadència i ràpida desaparició de la conjunció *car*, que durant tota l'edat mitjana és la conjunció prototípica de les causals externes assertives (Pérez Saldanya & Pineda, en premsa). En la gràfica 4, recollim la freqüència de *car* per comparació amb les conjuncions amb *per*, amb què comparteix diferents funcions.

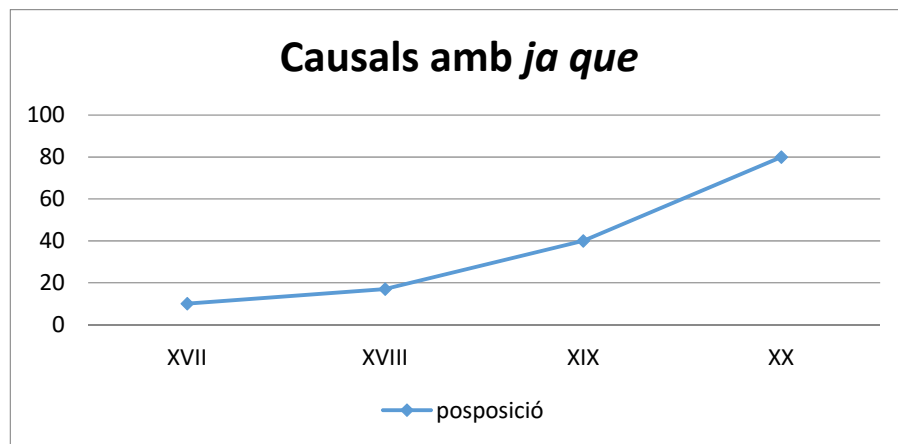

Gràfica 4. Freqüència de *car* per referència a les conjuncions amb *per*

Com mostra la gràfica 4, la decadència de *car* coincideix temporalment amb el desenvolupament del nou ús de *puix (que)*. No és agosarat, per tant, pensar que aquesta darrera assumeix la funció característica de *car*, a causa, en part, de la seva decadència. La possibilitat d'aparèixer posposades que tenen les causals amb conjuncions d'origen

temporal permet que en aquesta posició es puguin reinterpretar com a assertives, sobretot en contextos argumentatius en què la causal s'orienta fonamentalment cap al contingut oracional, i que aquest nou valor acabi fixant-se i desplaci progressivament el valor inicial no assertiu.

Com hem indicat al començament d'aquest treball, aquest canvi s'inscriu en un conjunt de canvis en espiral, i per això, a mesura que *puix (que)* retrocedeix en les causals no assertives, aquesta funció és assumida per una nova conjunció d'origen temporal; concretament, per *ja que*, que inicia de nou el cicle. Aquesta conjunció, efectivament, comença a documentar-se al segle XIV, però té un ús molt residual durant tota l'edat mitjana i és poc freqüent en bona part de l'edat moderna. No és fins l'època contemporània que comença a tenir un ús destacable. Com és normal en les conjuncions d'origen temporal, inicialment s'usa en les causals no assertives d'acte de parla (o pròximes) i apareix generalment anteposada. Des de finals del segle XIX i sobretot al XX, la posposició es fa progressivament més freqüent, com mostra la gràfica 5, i comença a consolidar-se en les causals assertives de contingut (Pérez Saldanya & Hualde 2017: 337-340).

Gràfica 5. Freqüència de *ja que* en les construccions causals posposades.

Per això, com hem dit més amunt, un estudiant actual de llatí segurament optaria per aquesta conjunció per a traduir el versicle 4:18 de l'evangeli de Sant Mateu, com en (9b), que repetim de nou com a (40).

(40) Tiraven les xarxes al mar, *ja que* eren pescadors.

En aquest context, també serien possibles *car*, *puix (que)* o *perquè*, però un estudiant segurament percebria la primera com antiga i excessivament formal, la segona també com antiga i literària, i la tercera com a poc específica i menys adequada per a un discurs amb pretensions de formalitat. Es tracta, doncs, d'un canvi en curs, que alguns parlants encara perceben com una innovació recent i que, sens dubte, està afavorit pel castellà. En el cas de la conjunció castellana *ya que*, de fet, el canvi s'ha produït abans i amb més intensitat que en català (Herrero 2006: 839; Pérez Saldanya 2014: 3569-3570). Aquest canvi, però, no s'ha produït en portuguès en el cas de la conjunció *já que*, que continua usant-se bàsicament en les causals no assertives generalment anteposades (Vogt 1976-1977: 154-155). Per això, l'ús d'aquesta conjunció en una traducció com la de (41) resultaria agramatical o no respondria al significat de la versió llatina.

(41) *Estavam jogando a rede no lago, *já que* eram pescadores.

5. CONCLUSIONS

En totes les llengües romàniques existeix un ampli repertori de conjuncions causals que, segurament, s'explica pel fet que les construccions causals, malgrat la seva aparent senzillesa i uniformitat, presenten una tipologia variada i complexa, i poden expressar diferents matisos semàntics, pragmàtics i informatius. Les construccions causals, de fet, poden ser internes, i funcionar com a adjunts de predicat, o externes, i funcionar com a adjunts oracionals. Les primeres expressen causes fortes (motius o raons) i informativament són remàtiques. Les segones, en canvi, introdueixen explicacions o justificacions del contingut proposicional de l'oració principal (causals de contingut), de la seua força il·locutiva (causals d'acte de parla) o del seu valor epistèmic (causals epistèmiques), i poden ser assertives (o remàtiques) o no assertives (o temàtiques, pressuposades).

En totes les llengües romàniques, hi ha també un alt grau de coincidència en la forma i l'origen de les conjuncions, i en totes n'hi ha que estan formades a partir de preposicions causals equivalents a *per*, d'adverbis o construccions temporals, d'interrogatius de causa o de partícules modals o comparatives. L'origen de les conjuncions, a més, condiona el tipus de causals en què apareixen.

Les conjuncions amb preposicions del tipus *per* es formen per processos de lexicalització i tenen un caràcter polifuncional que hereten de la preposició causal. En les llengües romàniques aquestes conjuncions presenten dos patrons diferents, existents ja en llatí tardà. El més antic, i majoritari en la Gal·loromània, presenta un demostratiu intercalat entre la preposició inicial i la conjunció final (p. ex. francès *parce que* i català *per ço {car/que/com}*, *per tal com*). El més innovador, i propi des de l'inici de la Iberoromània, no té cap demostratiu (p. ex. castellà i portuguès *porque*). El català abandona al segle XVI el patró gal·loromànic del tipus *per ço {car/com/que}* i generalitza el patró iberoromànic del tipus *perquè*, encara que arran del procés de codificació dut a terme per Pompeu Fabra s'ha recuperat literàriament la locució *per tal com*.

A diferència de les conjuncions amb preposicions del tipus *per*, les d'origen temporal es formen per un procés de gramaticalització, que convencionalitza una inferència causal associada al significat temporal etimològic. Aquestes conjuncions s'usen inicialment en les causals no assertives, especialment en les d'acte de parla o pròximes. En castellà, portuguès i català, les conjuncions del tipus *puix (que)* han canviat progressivament de funció i han passat a usar-se en les causals assertives de contingut. El mateix procés s'està repetint a hores d'ara en castellà amb *ya que* i, més lentament, en català amb *ja que*. Es tracta, per tant, d'un canvi cíclic o en forma d'espiral, que no es dona, però, en totes les llengües romàniques.

MANUEL PÉREZ SALDANYA
saldanya@uv.es
Universitat de València

BIBLIOGRAFIA

- Arroyo, I. ed. (2017) *La expresión de la causa en español*, Madrid, Visor Libros.
Asan, F. (1963) «Ordinea cuvintelor și propozițiilor», dins *Gramatica limbii române*, vol. 2, Bucarest, Editura Academiei republicii populare Romine, pp. 428-467.
Badia i Margarit, A. M. (1962) *Gramàtica catalana*, vol. 2, Madrid, Gredos.
Balaș, O., Llinàs, J. & Santiago, J. (2012) *Gramàtica catalana*, Bucarest, Editura Universității din București.

- Baños, J. M. (2011) «Causal clauses», dins Baldi, Ph. & Cuzzolin, P. eds. *New Perspectives on the Historical Latin Syntax*, vol. 4, New York / Amsterdam, Mouton de Gruyter, pp. 195-234.
- (2014) *Las oraciones causales en latín: su evolución diacrónica*, Madrid, Escolar y Mayo.
- Bible Hub* [Recurs electrònic en línia: <https://biblehub.com/>].
- Biblia medieval = Enrique-Arias, A. dir. *Biblia Medieval* [Recurs electrònic en línia: <http://www.bibliamedieval.es/>].
- Biblia online* [Recurs electrònic en línia: <https://www.biblia.es/nueva-version-internacional.php>]
- CBCat = *Corpus Biblicum Catalanicum* [Recurs electrònic en línia: <http://cbcat.abcat.cat/>]
- CICA = Torruella, J. dir., *Corpus Informatitzat del català antic* [Recurs electrònic en línia: <http://www.CICA.cat/>].
- CIGCMod = IVITRA, *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern*, Universitat d'Alacant.
- Colaço, M. & Matos, G. (2016) «A natureza paratática das causais explicativas em português», *Revista da Associação Portuguesa de Linguística*, 1, pp. 233-259.
- Constantinescu, Gheorghe (2001) *Gramatica limbii române*, Bucarest, Editura Didactică și Pedagogică.
- Cuenca, M. J. (1991) *L'oració composta (II): la subordinació*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- (2013) «Causal constructions in speech», dins Bolly, C. & Degand, L. eds., *Across the Line of Speech and Writing Variation. Corpora and Language in Use*, Louvain-la-Neuve, Presses Universitaires de Louvain, pp.17-31.
- (2017) «Conjunciones de origen participial en español y en catalán», dins Arroyo, I. ed., pp. 161-198.
- Cunha, C. & Cintra, L. F. (1985) *Breve Gramática do Português Contemporâneo*, Lisboa, Edições João Sá da Costa.
- Ducrot, O. (1983) «*Puisque*: Essai de description polyphonique», *Revue Romane*, 24, pp. 166-185.
- Elvira, J. (2002) «La catáfora paratáctica: ¿Residuos de oralidad en la lengua antigua?», *Pandora: revue d'études hispaniques*, 2, pp. 67-78.
- Fieís, A. & Lobo, M. (2009) «Para uma diacronia das orações causais e explicativas do português», *Textos Seleccionados. XXIV Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*, Lisboa, APL, 2009, pp. 265-280
- Galán Rodríguez, C. (1999) «La subordinación causal y final», dins Bosque, I. & Demonte, V. eds., *Gramática descriptiva de la lengua española*, vol. 3, Madrid, Espasa, pp. 3597-3642.
- García, S. (1996) *Las expresiones causales y finales*, Madrid, Arco Libros.
- Goethals, P. (2002) *Las conjunciones causales explicativas en castellano. Un estudio semiótico-lingüístico*, Lovaina, Peeters.
- (2010) «A multi-layered approach to speech events. The case of Spanish justificational conjunctions», *Journal of Pragmatics*, 42, pp. 2204-2218.
- Herrero, F. J. (2006) «La locución conjuntiva *ya que*: cronología y usos», dins Bustos Tovar, J. J. de & Girón Alconchel, J. L. eds., *Actas del VI Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*, Madrid, Arco Libros, pp. 825-840.
- Hopper, P. J. (1991) «On some principles of grammaticization», dins Traugott, E. C. & Heine, B. eds. *Approaches to Grammaticalization*, vol. 1, Amsterdam, John Benjamins, pp. 17-36.
- IEC = Institut d'Estudis Catalans (2016) *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Lapesa, R. (1978 [2000]) «Sobre dos tipos de subordinación causal», dins Cano, R. & Echenique, M. T. eds., *Estudios de morfosintaxis histórica del español*, Madrid, Gredos.

- Lehmann, C. (1995) *Thoughts on Grammaticalization*, Munich, Lincom Europa.
- Lobo M. (2001) «Para uma sintaxe das orações causais do português», dins Correia, C. & Gonçalves, A. eds., *Actas do XVI Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*, Lisboa, APL, pp. 290-306.
- Manea, D. (2013) «Conjunctions and Clausal Adjuncts», dins Pană Dindelegan, G. ed. *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press, pp. 473-483.
- Moreno Cabrera, J. C. (1985-1986) «Tipología de la catáfora paratáctica: entre la sintaxis del discurso y la sintaxis de la oración», *Estudios de Lingüística*, 3, pp. 165-192.
- Neves, M. H. de M. (2014) «Intersubjectividade e interlocução nas relações de causalidade. A funcionalidade dos juntivos causais na língua portuguesa», *Lingüística*, 30 (2), pp. 113-140.
- Pérez Saldanya, M. (2014) «Oraciones causales», dins Company Company, C. dir., *Sintaxis histórica de la lengua española. Tercera parte: Preposiciones, adverbios y conjunciones. Relaciones interoracionales*, vol. 3, Ciudad de México, Universidad Autónoma de México / Fondo de Cultura Económica, pp. 3447-3609.
- (2015) «Les construccions causals en català: Classes i nexes que les introdueixen», *Els Marges*, 105, pp. 10-38.
- (2018) «La reestructuració del sistema de conjuncions causals durant l'edat moderna», *eHumanista-IVTTRA*, 14, pp. 544-569.
- Pérez Saldanya, M. & Hualde, J. I. (2017) «Causal conjunctions of temporal origin in Spanish and Catalan: Diachronic and contrastive analysis», *Studies in Hispanic and Lusophone Linguistics*, 10, pp. 319-348.
- Pérez Saldanya, M. & Pineda, A. (en premsa) «Les oracions causals i finals», dins Martines, J., Pérez Saldanya, M. & Rigau, G. eds. *Gramàtica del català antic*.
- Santos Río, L. (1982) «Reflexiones sobre la expresión de la causa en español», *Studia Philologica Salmanticensia*, 6, pp. 231-277.
- Sweetser, E. (1990) *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Traugott, E. C. (1999) «The role of pragmatics in semantic change», dins Verschueren, J. ed., *Pragmatics in 1998: Selected Papers from the 6th International Pragmatics Conference*, vol. 2, Antwerp, International Pragmatics Association, pp. 93-102.
- Traugott, E. C. & Dasher, R. B. (2002) *Regularity in semantic change*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Uță Bărbulescu, O. (2016) «Causals adjunts/disjunts», dins Pană Dindelegan, G. ed. *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press, pp. 502-517.
- Viana, A. & Suïls, J. (2002) «Les construccions causals i les finals», dins Solà, J., Lloret, M. R., Mascaró, J. & Pérez Saldanya, M. eds. *Gramàtica del català contemporani*, vol. 3, Barcelona, Empúries, 3, pp. 2937-2975.
- Vogt, C. (1976-1977) «Indicações para uma análise semântica argumentativa das conjunções *porque, pois e já que*», *Alfa: Revista de linguística*, 22/23, pp. 139-155.
- Zufferey, S. (2012) «“Car, parce que, puisque” revisited: Three empirical studies on French causal connectives», *Journal of Pragmatics*, 44, pp. 138-153.